

Zondag 4 oktober 2020

TivoliVredenburg - Grote Zaal - 12.30 en 15.00 uur

AMSTERDAM BAROQUE ORCHESTRA & NATIONAAL VROUWEN JEUGDKOOR

Concerto delle Suore

Ton Koopman, dirigent

Maria Xaveria Perucona ca. 1652 - na 1709

Gaude plaude

Chiara Margarita Cozzolani 1602 - ca. 1677

Dixit Dominus

Gloria in altissimis Deo

Confitebor tibi Domine

Quis audivit unquam tale

Laetatus sum

Laudate pueri

O quam bonus es

O Coeli cives

Claudio Monteverdi 1567 - 1643

Sonata sopra Sancta Maria

Italiaanse barokmuziek van vrouwelijke componisten

Waarom kennen we eigenlijk zo weinig vrouwelijke componisten uit de Barok? Geschiedschrijvers en reizigers uit het Italië van de zeventiende eeuw schetsen in hun verhalen een fabuleuze muzikale wereld, die geheel uit vrouwen bestond: zangeressen, instrumentalisten én componisten. Beschreven wordt een muziekpraktijk die bestond binnen de Italiaanse kloostermuren, gedragen door nonnen die muziek uitvoerden maar vaak ook zelf componeerden.

Het Amsterdam Baroque Orchestra onder leiding van Ton Koopman brengt in samenwerking met het Nationaal Vrouwen Jeugdkoor zelden uitgevoerde muziek van vrouwelijke componisten uit de Italiaanse Barok naar de concertpodia. Sterker nog: het is muziek gecomponeerd door nonnen van adellijke komaf. In de zestiende en zeventiende eeuw was het klooster

namelijk een van de weinige plaatsen waar vrouwen mochten deelnemen aan de muziekpraktijk. Een intrigerend gegeven, aangezien in het kloosterleven in de zeventiende eeuw ongekend strenge regels en restricties golden. Zo mochten vrouwen officieel niet zingen binnen de kerk, en waren de meeste muziekinstrumenten binnen het klooster verboden.

Desondanks ontstonden er illustere muziekensembles binnen de vrouwenkloosters, en bevonden zich onder de nonnen uitzonderlijk getalenteerde componisten en musici die een grote reputatie verwierven. Ondanks het feit dat van meerdere nonnen zelfs muziek werd uitgegeven, is deze muziek in de vergetelheid geraakt.

Dit programma is een welluidend eerbetoon aan twee vrouwelijke componisten die in hun stille cellen gewijde muziek optekenden. Ton Koopman: 'Buiten het feit dat dit repertoire historisch gezien fascinerend en uniek is, is het ook nog eens fenomenale muziek. Het werk van Chiara Margarita Cozzolani is schitterend en virtuoos, en doet qua zeggingskracht niet onder voor de muziek van haar wereldberoemde tijdgenoot Claudio Monteverdi.' (Van wie aan het eind van dit concert de etherische *Sonata sopra Sancta Maria* uit de wereldberoemde *Mariavespers* klinkt, C.R.) 'Deze muziek verdient het om gehoord te worden door een groot publiek.' En dat gebeurt met dit concert.

Een zeldzame bundel motetten

Het concert opent met muziek van Maria Xaveria Perucona, een non van adellijke afkomst, net als Chiara Margarita Cozzolani, aan wie het grootste deel van het programma is gewijd. Maria Xaveria Perucona zou nog voor ze in het klooster intrad een muzikale opleiding hebben genoten, niet ongebruikelijk in adellijke families, waar de kinderen van jongs af werden ingewijd in de literatuur, kunsten en wetenschap. Op haar zestiende kwam ze in het Ursulinenklooster Collegio Sant'Orsola in Galliate, een stad in de buurt van haar geboorteplaats Novara in de Noord-Italiaanse provincie Lombardije (nu behorend bij Piemonte). Zeven jaar na haar intreding verscheen in Milaan een bundel met haar geestelijke muziek, getiteld *Sacri concerti de motetti a una, due, tre, e quattro voci, parte con Violini, e parte senza* (Milaan, 1675). De uitgave bevat achttien gewijde concorderende motetten voor één tot vier stemmen met en zonder twee violen. Die bundel is een zeldzaamheid, want van slechts zeven andere componerende nonnen uit Noord-Italië is de muziek bewaard gebleven. Het motet is een geestelijk muziekstuk voor meerdere zangstemmen, waarvan de naam is afgeleid van het Franse 'mot' voor 'woord'. En 'concenterend' is afgeleid van het Latijnse woord 'concertare' dat 'wedijveren' en 'samenwerken' betekent.

Die wedijver en samenwerking is goed te beluisteren in het openingswerk *Gaude plaude*, 'per S[anta] Verg[ine] e M[artire]', in de wisselwerking tussen de twee sopranen, de alt en bas. De baspartij ligt hoger dan een normale baspartij en werd oorspronkelijk gezongen door een lage vrouwenstem. Dit stuk van een minuut of vijf heeft geklonken tijdens de gewijde diensten in het klooster en is een vreugdevolle begroeting van

de heilige Ursula, de christelijke koningsdochter die in Keulen in de vierde eeuw de martelaarsdood stierf, doorboord door een pijl van de Hunnen. Vandaar de opdracht achter de titel, 'per S[anta] Verg[ine] e M[artire]', voor de heilige maagd en martelares. Net als de andere werken op dit programma, bestaat dit motet uit meerdere gedeelten die contrasteren qua tempo, sfeer, aantal stemmen en stemcombinaties.

Betoverende engelenzang

Acht van de tien werken op dit programma vloeiden uit de pen van Chiara Margarita Cozzolani, een zangeres, componist en benedictijner non die haar hele volwassen leven doorbracht binnen de muren van het destijds beroemde klooster van Santa Radegonda tegenover de Dom van Milaan. Toen ze abdis werd van het klooster stopte ze met componeren. In getuigenverslagen van toen is te lezen hoe in de voor publiek toegankelijke 'buitenkerk' zich een enorme menigte verzamelde om te luisteren naar de 'betoverende engelenzang'. Het klooster van Santa Radegonda was zo vermaard vanwege de musicerende zusters dat op zon- en feestdagen bezoekers uit heel Europa zich verzamelden om te luisteren naar de extatische muziek, terwijl de nonnen zelf door een hoge muur waren afgeschermd voor de ogen van de luisteraars.

Margarita Cozzolani was de jongste dochter van een rijke koopmansfamilie uit Milaan, die in 1620 op haar achttiende in het klooster trad en Chiara als haar religieuze naam aannam.

Tussen 1640 en 1650 publiceerde ze vier bundels met religieuze muziek voor zangstemmen, waaronder de *Concerti Sacri* uit 1642 waaruit in dit concert gezongen werken afkomstig zijn. Door de grote publieke belangstelling voor de muziek van de zingende nonnen, kwamen zij onder vuur te liggen van aartsbisschop Alfonso Litta, die het klooster wilde hervormen en de nonnen beperken in hun muziekpraktijk en contact met de buiten wereld. Zelfs een enthousiast verslag van Filippo Picinelli kon de aartsbisschop niet geruststellen, juist in tegendeel. Want in zijn *Ateneo dei letterati milanesi* (Milaan, 1670) schrijft Picinelli dat 'de zusters van Santa Radegonda van Milaan begaafd zijn met zulke zeldzame en voortreffelijke talenten in de muziek dat ze erkend worden als de beste zangers van Italië. Ze dragen weliswaar het donkere habijt van St. Benedictus, maar ze lijken voor de luisteraars eerder op witte zingende zwanen, die de harten met verwondering vullen en de monden der luisteraars aanzetten tot lofprijzingen. Onder deze zusters verdient Donna Chiara Margarita Cozzolani de hoogste lof, want zij maakt haar religieuze naam Chiara [letterlijk 'helder'] helemaal waar, en ook haar eigen naam Margarita [letterlijk 'parel'], gezien de ongewone en excellente noblesse van haar muzikale vindingrijkheid...'

Die 'ongewone en excellente noblesse van Chiara Margarita Cozzolani's muzikale vindingrijkheid' is goed te horen in de acht werken die hier nu de concertzaal vullen. Voor het merendeel zijn het gezongen gebaseerd op psalmen zoals ze tijdens de gezongen gebedsdiensten van de zusters werden uitgevoerd. Zo waren bijvoorbeeld *Dixit Dominus* (psalm 110), *Laetatus sum* (psalm 121) en *Laudate pueri* (psalm 122)

bestemd voor de vespers (het avondgebed), en *Confitebor tibi Domine* (psalm 118 en 119) voor paaszondag. Heel aanschouwelijk heeft Chiara Cozzolani de kersttaferelen rond de geboorte van Jezus geschilderd. Zo gaat *Quis audivit unquam tale* (Wie heeft ooit zoiets gehoord?) voor drie stemmen over het wonder van Jezus' geboorte in een armoedige stal en worden in *Gloria in Altissimis Deo* levendige dialogen gevoerd tussen engelen en herders. En *O quam bonus es* is een muzikale liefdesverklaring aan Jezus en Maria: O, wat ben je goed, o, hoe zacht, o hoe vreugdevol, mijn Jezus; O, wat ben je aardig, hoe lief, hoe heerlijk, Maria... *O Coeli cives* ten slotte is gewijd aan de heilige Catharina van Alexandrië die in de vierde eeuw stierf, onthoofd vanwege haar christelijke geloof. In levendige dialogen wordt zij geloofd en geprezen, waarbij de hoge stemmen de engelen (en zusters) voorstellen en de lage stemmen de gelovigen op aarde: 'In de hemel heerst zij nu, rust zij, triomfeert, is uitgelaten, en zingt in eeuwigheid "Alleluja".'

Clemens Romijn

Amsterdam Baroque Orchestra & Ton Koopman

Organist en klavecïnist Ton Koopman richtte in 1979 het Amsterdam Baroque Orchestra op. Deze groep van internationaal vermaarde barokspecialisten komt enkele malen per jaar samen om te werken aan speciale programma's. Tussen 1994 en 2004 werkten Ton Koopman en zijn Amsterdam Baroque Orchestra & Choir aan een van de meest ambitieuze opnameprojecten ooit: het integraal opnemen van Bachs wereldlijke en geestelijke cantates. Voor dit buitengewone project werden zij onderscheiden met een *Deutsche Schallplattenpreis Echo Klassik*. Later volgde de opname van de complete werken van Dieterich Buxtehude. Van Johann Sebastian Bach nam Ton Koopman alle orgelwerken op, gespeeld op verschillende orgels in Nederland en Duitsland.

Het **Nationaal Vrouwen Jeugdkoor** is opgericht in 1996 en bestaat uit jonge vrouwen van 16 tot 30 jaar. Alle koorleden bereiden thuis zelfstandig de partituren voor. Wekelijks wordt er gehoortraining gegeven in een van de tien lesplaatsen. Eens in de maand komt het koor samen voor een studiedag. Het repertoire omvat alle stijlen van klassieke muziek. Vocal coach is Irene Verburg. Het Nationaal Vrouwen Jeugdkoor zingt regelmatig in professionele series, zoals de AVROTROS Vrijdagconcerten in TivoliVredenburg en de ZaterdagMatinee en het Zondagochtendconcert in Amsterdam. In het buitenland trad het koor verschillende malen op met het Budapest Festival Orchestra, Orchestra Barocca di Venezia en de Berliner Philharmoniker. Ook werden er concertreizen gemaakt naar Japan, Spanje, Frankrijk, België, Zwitserland en Denemarken. Het koor zong premières van verschillende componisten: Roel van Oosten, Theo Loevendie, Theo Verbeij, Iván Fischer en Matthias Kadar. Het koor bracht verschillende cd's uit met muziek van o.a. James MacMillan, Schubert, Caplet, Debussy, Rautavaara, Britten, Milhaud, Distler en Poulenc.